

Modernizm ve İran Konutlarının Dönüşümü (1870-1979)

Yousef Daneshvar Rouyandozagh*

Öz

Bu çalışma ilk olarak modernizmin 1870-1979 yılları arasında İran'da oluşturduğu toplumsal ve siyasi platformu inceleyerek, modernizmin oluşumundaki Kaçar dönemi ve Pehlevi döneminde temel faktörleri tanıtmaya çalışmaktadır. Araştırma, İran'da konutların oluşumunda hakim ideolojilerin ve politikaların sonucu olarak geliştirilen mimari hareketler ile ilgili açıklamalar ortaya koymaktadır. Kadim dini otoriteler, ulusal kimlik ve modernizmin karşılaşması, Ortadoğu ülkelerinde, özellikle İran'da, büyük değişimlere sebep olmuştur. Bu bağlamda, İran toplumunda meydana gelen sosyal ve siyasi değişim, gündelik hayatın belirleyici aktörlerinden olan mimarlık alanında ise büyük dönüşümlere sebep olmuştur. Ulus devlet, dünyanın çeşitli ülkelerinde modernizm sürecinde en önemli aktör olmuştur. Buna göre, o dönemde bir ulus devlet olan Pehlevi devleti, İran toplumunun farklı katmanlarında ve ülkenin çeşitli bölgelerinde modernizmin gelişmesinde temel bir role sahip olmuştur. Bu dönemde, ulusal kimlik, ulus devlet kavramı tarafından yeniden tanımlanmış ve toplumun günlük yaşamı mimarlıktan etkilenmiştir. Bu çalışma İran konutlarının geçmişi inceleyen niteliksel bir araştırmadır. Araştırma, tarihsel yorumlama yöntemini benimseyerek, İran'da 1925 ve 1979 yılları arasında yapılan konut binalarının incelenmesinde çevresel, biçimsel ve anlamsal faktörlerin etkisini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Konut, Modernizm, İdeoloji, Mekan.

---

* Öğr. Gör., Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, yusufdaneshvar@cankaya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1211-5238

Modernism and Transformation of Iranian Houses (1870-1979)

Yousef Daneshvar Rouyandozagh*

Abstract

This study primarily focuses on the social and political platforms established by modernism in Iran between 1870 and 1979. The study attempts to introduce the main factors in the formation of modernism in the periods of the Qajar and Pehlevi. This research reveals the effect of dominant ideologies and policies on the construction and components of Iranian houses. The ancient religious authorities, confrontation of national identity and new phenomenon by the name of modernism have caused great changes in social life and house constructions in Middle East countries, especially in Iran. In this context, social and political changes in the Iranian society caused a major transformation in the field of architecture, which is one of the determining actors of daily life. The nation state was the most prominent actor in modernism process in various countries of the world. Accordingly, the Pehlevi state -as a nation state in that period- had a main role in developing the modernism at different layers of the Iranian society and various regions of the country. During this period, the national identity has been redefined by the nation state and the daily life of the society was influenced through architectural elements. This study is a qualitative research that analyses history of the Iranian dwellings. By adopting the method of historical interpretation, the research evaluates the effect of environmental, formal and semantic factors in the examination of dwellings which were built between 1925 and 1979.

Keywords: Iran, Dwelling, Modernism, Ideology, Space.

---

* Lecturer, Çankaya University, Faculty of Architecture, Department of Architecture
yusufdaneshvar@cankaya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1211-5238

1. Giriş

19. yüzyıl, Batı Avrupa’da önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir çağ olmuştur. Bu çağda sanayileşmeyle birlikte meydana gelen değişimler farklı toplumların oluşmasına neden olmuştur.¹ Modernizm bütün alanlarda her zaman geçmişle ve kendinden hemen önce gelenle savaş içinde olmuştur. Bu dönem içerisinde yaşanan sosyal, bilimsel, endüstriyel ve teknolojik gelişim ve dönüşüm sonucunda toplumlar büyük ölçüde etkilenmiş, buna bağlı olarak mimarlık faaliyetleri eski mimarlık fonksiyonlarını yeniden tanımlamaya başlamıştır. Modern mimarlık, farklı anlama gelebilen ve yoruma açık bir terim olarak bilinmektedir. Bazı çalışmalarda modern mimarlık, geçmişe tümüyle karşı çıkan ve her şeyi çağın gerçeklerine uygun kentsel problemlere çağdaş bir biçimde evrensel çözümler bulmayı öngören yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Diğer yandan bazı çalışmalarda ise sadece makine stili seri üretim mimarlık olarak değil; geniş, bütüncül, akışkan, parçalı, net ve geometrik eğilimli bir biçimleniş olarak ifade edilmektedir.² İran, geleneksel kimliğe sahip mimariyle bu süreçte çeşitli sorunlarla yüz yüze kalmıştır. İran mimarisi özellikle konut mimarisi, tarihsel süreçte farklı dönemlerde çeşitli ideolojik etkilerle karşı karşıya kalmıştır.

Konutlardaki mekan konfigürasyonundaki ideolojik etkiler, çoğu akademik çalışmalarda kabul görmüştür. Bazı akademik çalışmalarda, konutların sakinleri için birbirine bağımlı psikolojik anlama sahip değerler olarak tanımlanmıştır.³ Buna ek olarak diğer akademik çalışmalarda, kişiler arası iletişim ve yaşam tarzını tanımlayan konutlar, insanların sosyal hayatını simgeleyen merkezdir; ayrıca konut sahibinin sosyal ağını ve sosyal sınıfını temsil ettiğini savunmaktadırlar. Konutlar çeşitli dönemlerde toplumların sosyal ve kültürel durumunu yansıtmıştır. Konutlar çeşitli dönemlerde kullanıcılar tarafından şekillendirilmiş, sosyal normlar ve yaşam tarzlarıyla

¹ Amir Banimasoud, *Iranian Contemporary Architecture* (Tehran: Memari-e-Gharn Publishing, 2009), 8-10.

² Michel Ragon, *Modern Mimarlık ve Şehircilik* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010): 25-35.

³ Mimarlık ve mekan arasındaki ilişki mimarlığın temel konusudur, mekan, insan algılaması ve mekanın sınırlanmasına bağlı olup, sınırlayıcı öğelerin farklılığına göre, doğal, yapay ve karma mekan kavramlarını kullanırız. Bu bağlamda konutların insanlar arasında psikolojik bağ oluşturur. İlhan Altan, “Mimarlıkta Mekan Kavramı.” *Psikoloji Çalışmaları* 19, (1993): 75-88.

la uyumlu olarak tasarlanmıştır. Nasr'ın,⁴ belirttiği gibi, “insanın kendisi için yarattığı dış çevre, içsel durumunun bir yansımasından başka bir şey değildir”. Bu gerçekler, toplumsal ihtiyaçlar, hakim ideoloji ve barınma arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır. Devlet ideolojisinin yanısıra toplumun sosyal ve kültürel özellikleri insanların yaşam alanının kurgulanmasında önem arz etmektedir. Bu gerçeklere dayanarak, devletlerdeki değişiklikler ve toplumdaki ideolojisi yeni mimari tasarım gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Hakimiyetteki değişiklikler yeni mimari stillerini ortaya çıkarmaktadır. 20. yüzyılın başında, pek çok gelişmekte olan ülkede, modernleşme etkisi ile birlikte konut tasarımında çok fazla değişiklikler meydana gelmiştir, bununla geleneksel mimarinin yerini modern mimari almıştır. Buna dayanarak toplumun kültürel ve sosyal değerlerini temsil eden ve kullanıcıların fiziksel ve kültürel gereksinimlerine yanıt veren yerel mimari adım adım ihmal edilmiştir.⁵ İran kentlerindeki endüstriyel ve teknolojik gelişme ve kentleşme, konutların kademeli olarak değiştirilmesine yol açmıştır.⁶

Bu çalışmada, İran konutlarının modernleşme sürecinde 1925 - 1979 tarihleri arasında uğradığı değişimleri, biçimsel, mekansal ve yapısal açılardan incelenecektir. Bu bağlamda geleneksel olarak bilinen Kaçar dönemi konutlarına kısaca değindikten sonra Pehlevi Dönemi iki dönem çerçevesinde detaylı biçimde değerlendirilecektir. Bu çalışmada ideolojilerin toplumlar üzerindeki etkilerinin tartışılması hedeflenmektedir. Zira, konut örneği, çeşitli kültürel ve sosyal özelliklere sahip bireyleri ve toplumun bütün katmanlarını barındıran sosyal bir alandır ve değişimleri açık bir şekilde yansıtmaktadır.

---

⁴ Seyyed Hossein Nasr, “The Contemporary Muslim and The Architectural Transformation of The Islamic Urban Environment.” içinde *Toward an Architecture in The Spirit of Islam*, ed. Renata Holod, (Philadelphia: Aga Khan Award for Architecture, 1978), 1-5.

⁵ Basem Mohammed Behsh. “Towards Housing in Harmony With Place Constancy and Change in the Traditional Syrian House from The Standpoint of Environmental Adaptation.” (Doktora Tezi, Lund University, 1993), 10-120.

⁶ İran'ın tarihi kentleri mekansal öğeleri bütünlük (entegre), bir bütün olarak işlev gören akrabalık, din ve toplumsal duyguları kolaylaştıran ve karşılıklı destek sağlayan ekonomik ihtiyaçları temel alan güçlü bağların olduğu mekânlardır, ancak yeni ihtiyaçlar ve teknolojinin gelişimi ile büyük değişimler yaşanmıştır. Ayyoob Sharifi and Murayama Akito “Changes in The Traditional Urban Form And the Social Sustainability of Contemporary Cities: A Case Study of Iranian Cities.” *Habitat International* 38 (2013): 126-134.

2. Kaçar Döneminin Sosyal, Kültürel ve Mimari Özellikleri

Gerçekleşen çeşitli göçlerin istikametini oluşturan İran, birçok milletin vatanı olmuş, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.⁷ 1500 yılın'dan 1925 yılına kadar Türklerin hakim olduğu İran, genellikle Azerbaycan bölgesinden idare edilmiştir. İran coğrafyası çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle karşı karşıya kalmıştır.⁸

Kaçar Hanedanı 193 yıllık hakimiyeti ile Türklerin İran'da resmi olarak hakimiyetinin sonu olarak yorumlanmaktadır. Hanedanlığın, İslam Şii mezhebi hukukuna göre yönetilmesine rağmen hâkimiyetin son dönemlerinde Kaçar padişahlarının Avrupa gezileri sonucunda İran toplumu batı kültürü ile tanışmıştır.⁹ Kaçar, padişahlarının Avrupa gezileri sonrası İran sanatı batılılardan etkilenmiştir. Avrupa'daki savaşların sona ermesiyle birlikte, Avrupa ürünleri büyük ölçüde İran'a gelmeye başlamış ve ülkeyi kültürel açıdan etkilemiştir. Bu etkiler, yaşam tarzı, tarım, eğitim sistemi, sanat, kentsel planlama ve mimarlık dahil olmak üzere pek çok alanda görülmektedir. Kaçar hakimiyetinin son dönemlerinde kamusal yapılarda bu etkiler görülmüştür.¹⁰ Kaçar dönemi mimarisi üç stil olarak sınıflandırılabilir: Geleneksel mimari stili, Eklektik mimari stili ve Batılı mimari stili.

Geleneksel mimari stile sahip Kaçar dönemi konut komplekslerinde mahremiyet kavramı ön plandadır ve kamusal, yarı kamusal, yarı özel ve özel olarak tanımlanan mahremiyet katmanları birinci derece aile üyeleri ve yabancı ilişkilerini mekansal organizasyon aracılığı ile belirtilmiştir.

⁷ Nikki R. Keddie and Richard Yann. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. (New Haven, Conn: Yale University Press, 2006): 25-30.

⁸ İran'ın Azerbaycan bölgesi kuzeyden Derbent'ten başlayarak, güneyde Zencan, Erdebil, Tebriz ve Hamedan'ı içine alarak İran'ın ortalarına kadar uzanan bölgedir. Konumu ve sahip olduğu zenginlikler nedeniyle tarih boyunca bölgesel ve büyük güçlerin manevra sahası olmak zorunda kalmış, bu nedenle sık sık idaresi el değiştirmiştir. Bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının iki katından daha fazla yüz ölçümüne sahip bir coğrafyayı ifade etmektedir. Osman Erol «İran İç Politikasında Azerbaycan Türkleri 1906-2006.» (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 60-70.

⁹ Arash Lashkari, Majid Sarikhani, and Akbar Sharifinia. "Study and Investigation of Monumental Buildings from Qajar and Early Pehlevi Periods in Darreh Shahr County; Case Studies: Qal'eh-i Pour Ashraf, Qal'eh-i Mir Gholam Hashemi and Qal'eh-i Jahangir Abad." *Archaeology Journal* 3, no. 1 (2019): 119.

¹⁰ Lashkari, Sarikhani, and Akbar Sharifinia. "Study and Investigation of Monumental Buildings..." 25-30.

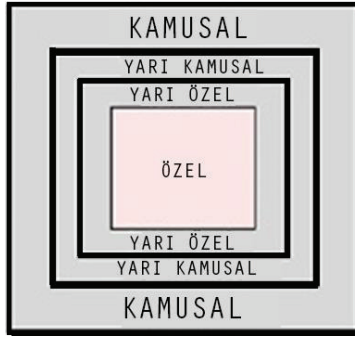
İslam kültüründe mahremiyet gereklilikleri aile güvenliğini sağlamıştır ve özel hayatı kamusal alanlardan ayırarak dini gereklilikleri karşılayan yaşam alanları oluşturulmuştur (Foto. 1).¹¹ Konutlar geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürmekle birlikte toplumların sosyal ve kültürel yaşantılarının yansımasıdır. İran toplumunda önemli olan mahremiyet kavramı, yerel kültürün konutlarda bıraktığı izidir. Geleneksel konutlarda mahremiyet katmanları Kuran ayetlerinin öğretilerini takip etmektedir. İran'ın geleneksel konutlarında formlar, güvenlik ve huzur oluşturmak için mahremiyetten fazlasıyla etkilenir ve mahremiyet, iç mekanların yapılandırılmasında önemli role sahiptir olmuştur.¹² Mahremiyet konut sakinleri ile yabancılar arasında sosyalleşmede istenilen sınırı oluşturma mekanizmasıdır. Bu kavram, konut sakinlerinin sosyal etkileşiminin yönetilmesi, başkalarıyla olan plan ve stratejinin kurulması, kişiliğinin devamı ve gelişiminde önemli bir faktördür.

---

¹¹ Kamusal alanlar çoğunlukla misafirler ile yapılan toplantılar gibi aktiviteler için yapılmıştır. Bu mekânlarda aile toplantıları, bazı kişisel ve diğer etkinlikler gibi etkinlikler yapılır. Samira Forouzmand. "A Survey on Changing Socio-Spatial Patterns in Contemporary Housing of Iran." (Master's thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ), 2013), 55-60.

¹² İran'ın çeşitli bölgelerinde mahremiyet kavramları yerel kültürü göz önünde bulundurarak uygulanmaya çalışılmıştır, İran'ın Azerbaycan bölgesinde bulunan Erdebil kentinde mahremiyet katmanları Türk kültürüne uygun ve iklimsel veriler göz önünde bulundurularak icra edilmiştir. Yarı özel alanlar aile üyelerinin bir araya toplamak için ortak mekanlardır. Bu alan yalnızca aileler ve yakın akrabalar veya özel arkadaşlar içindir. Yousef Daneshvar Rouyandozagh and Ece Kumkale Açıköz. "Sustaining the Social Memory in a Historic Neighborhood: The Case Study of Uch Dukkan Neighborhood in Ardabil City in Azerbaijani Region of Iran." *International Journal of Architectural and Environmental Engineering* 11, no. 3, 2017. 334-339

Şekil 1. Geleneksel Konutlarda Mahremiyet Katmanları

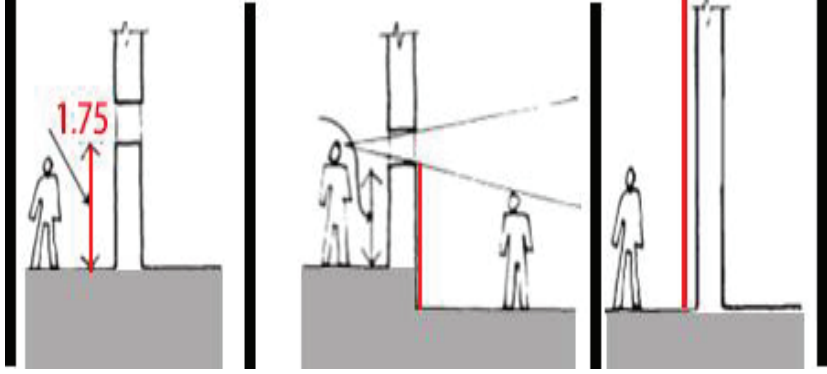

(Kaynağı belirtilmeyen şekil ve fotoğraflar yazara aittir)

Konutun dışarı ile olan iletişimi, Kaçar dönemi mimarları için çok büyük öneme sahiptir. Konut tasarımcıları pencereleri ve kapıları çok dikkatli bir şekilde tasarlamışlardır ve bu bağlamda tüm mahremiyet noktalarını düşünmüşlerdir. Geleneksel konutlardaki pencereler, evde görsel mahremiyet sağlamak için hane halkı ve yabancılar arasında görsel bir engel oluşturacak şekilde tasarlanmış ve kurulmuştur (Şekil,1). Örneğin, bazı konutlarda mahremiyeti sağlamak için küçük pencereler bulunurken, bazılarında zeminden 1.75 m yükseklikte pencere açıklıkları konulmuştur. Sokak ve evin içi ile olan görsel ilişkiyi tamamıyla kesmek isteyen mimarlar, binanın dış duvarlarında hiçbir pencere açıklıkları kullanmamışlardır.¹³

¹³ Konut kültürel bir olgudur. Benzer fiziksel koşullarda yaşayan toplulukların oluşturdukları konutlar ve yerleşmeler birbirinden farklılıklar gösterir. İslami öğretilere göre yapılan konutlarda mahremiyet, tasarımcıların birincil konusu olmuştur. Ali Daneshpour. "Concept of Privacy in Housing Design Based on Islamic Teachings." (In Proceedings of the First Iranian Students Scientific Conference Toplantısında Bildiri olarak sunulmuştur, Malaysia, Nisan 2011).

Şekil 2. Geleneksel Konutlarda Dış ve İç Mekanlar Arasında Görsel Mahremiyet

Eklektik mimari stili, Kaçar döneminin ortalarında başlayarak (1870-1885), Birinci Pehlevi dönemine kadar İran mimarisini etkisi altına almıştır. Sü-tunlar, eğimli çatılar (Santouri), iki yönlü merdivenler ve saat kuleleri gibi batı mimarlığı simgelerinin İran'ın çeşitli kentlerine gelmesi ile birlikte geleneksel mimari ile birleşmesi sonucunda kent merkezlerinde özellikle kamusal yapılarda yeni mimari dili ortaya çıkmıştır.¹⁴ Kaçar döneminde batılı ülkeler ile artan ilişkiler ülkenin sanayi ve teknoloji ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır, söz konusu ihtiyaçlardan kaynaklanan ilişkiler toplumun sosyal ve kültürel kimliğini önemli derecede etkilemiştir.¹⁵ Sanata hayranlığı ile bilinen Nasır-Eddin Şah ve yönetiminin Avrupa ziyaretleri, İran toplumunu batı kültüründen etkilenmesinde ilk adım olarak yorumlanmaktadır. Mısır ve Osmanlı imparatorluğunda kurulan İran konsoloslukları söz konusu etkileşimi hızlandırmıştır. Kentlerin modern usullere göre yönetilmesi, teşvik edilmesi ve bununla birlikte Darülfünun okullarının kurulması, kentlerin görünüşünü değiştirmiştir. Avrupalı mimarların söz konusu

¹⁴ İran mimarisinde, Kaçar dönemi ve sonuna doğru iç ve dış faktörlerden etkilenmiştir. Bu dönemde orijinalliğini ve kimliğini koruyarak çeşitli iniş ve çıkışlar yaşamıştır. Birinci Pehlevi ve ikinci Pehlevi Döneminde İran toplumsal ve özellikle mimarlığı esas olarak dış etkenlerden etkilenen değişikliklere tanık olmuştur. Navid Khaleghimoghaddam. "Türkiye ve İran Çağdaş Mimarisi Dönüşümünde Ulusal Hareketlerin Etkisi." İnsan ve İnsan 6, no. 22 (Eylül 2019): 809-830.

¹⁵ Robert Gleave, "Religion and society in Qajar Iran." (New York: Routledge, 2004).401-429.

okullarda eğitime başlamaları binaların değişimine neden olmuştur. At arabası ve otomobil gibi araçların, şehir içi ve şehirlerarası ulaşım sistemine dâhil olması sonucunda Kaçar döneminin kentsel kurgusunu büyük ölçüde etkilemiştir ve bununla birlikte konut mimarisinde dışa dönüklük yaklaşımını tartışılmış ve sokak mimarisi kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁶

3. I. Pehlevi Dönemi (1925-1941)

Birinci Pehlevi döneminin ilk yıllarında siyaset ve hukuk alanından ekonomi alanına, toplumsal ve sosyal alandan eğitim ve kültür alanına kadar birçok alanda değişimler olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında İran'da Rıza Şah, Afganistan'daki Şah Amanullah Han ve Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk gibi güçlü ve karizmatik siyasi liderler, moderniteyi ve ulusçuluğu kendi yasalarıyla etkileşime sokmuş yani; yeni toplumlar oluşturmaya çalışmışlardır.¹⁷ Bu liderler kendi ülkelerinin ulus kimliğini canlandırarak, geleneklerine bağlı kalan toplumlarını modernleştirmeye çalışmışlardır.¹⁸ Pehlevi modernizmi, batılı yaşam tarzı, İran milliyetçiliği, kültürel modernizm ve laiklik gibi kavramların altını çizerek İranlılar için kapsayıcı bir kimlik tesis etmek istemiştir.¹⁹ Rıza Han tahta oturduktan sonra İrandaki çeşitli milliyetlerin kimliklerini zayıflatarak yeni İran kimliğini oluşturmak istemiştir. Rıza Şah yeni kimliğin oluşumunda devletin merkezi otoritesini kullanmak modernleşme politikalarının uygulanmasına önem vermiştir.

İran toplumunda çeşitliliklerin sorun olarak görülmesi ve zıtlıklara dönüş-

¹⁶ Gleave, "Religion and society in Qajar Iran," 401-429.

¹⁷ Rıza Han'a Pehlevi soyisminin seçilmesi, yeni kurulan hükümetin fikir babası olan Mohammad Ali Foroughi tarafından gerçekleştirilmiştir. Pehlevi ismi İran'da İslamiyet öncesi Sasani döneminde kullanılan dilin adıdır. Ayrıca Firdevsi'nin Şehnâme adlı eserinde eski İran (Turan karşıtı) kahramanlarına verilen sıfattır. Muhafezekar İran toplumunu değerlerinden koparabilmek için Rıza Han, modernizm sloganı ile ortaya çıkmıştı. Bu olay bir taraftan Rıza Han'ın soyunu İslamiyet öncesi Sasani devrine götürme çabasından başka bir şey olmadığı gibi diğer taraftan Fars milliyetçiliği temelleri üzerine yeni kurulmakta olan modern İran ulus-devletinin meşruiyetini sağlayan ana etken olduğunu söylemek mümkündür. Eskandar Deldam, "Zendeği'e Por Majera'e Reza Khan" (Rıza Han'ın Macera Dolu Yaşamı), (Tahran: Nashr-e Gholfam, 1992), 15-16.

¹⁸ Keddie and Yann. "Modern Iran: Roots and Results of Revolution." 25-30.

¹⁹ Beşiriye, Hüseyin. İran'da Siyasal İdeoloji ve Toplumsal Kimlik. İran: Ulusal Kimlik İnşası (İstanbul: Küre Yayınları 2009): 74-76.

mesi Rıza Şah Pehlevi'nin (1925-1941) saltanatı yılları olarak değerlendirilmiştir. İran toplumunda Pehlevi döneminde modernleşme kapsamında yapılan uygulamalar, kadın ve erkek giyimi üzerinden tartışılmıştır.²⁰ 1930'da Rıza Şah ilk olarak, Keşf-i Hicab yasası ile kadınların İslami giyimini ve kadınların gündelik yaşamlarında ve resmi kurumlarda başörtüsü ve çarşaf kullanmalarını yasaklamıştır.²¹ Geleneksel ve İslami usullere bağlı olan İran toplumu, bu yasa sonrası büyük tartışmalara sahne olmuştur. Toplumda büyük role sahip olan Şii ulema söz konusu yasayı protesto etmiş ve muhafazakar kesimin büyük rahatsızlığına neden olmuştur.

Foto. 1. 1930'da Rıza Şah'ın Okul Ziyareti

Kaynak: http://iranian-architect.ir/histographic-0001/histographic_0001-2, (Son Erişim: 23 Kasım 2020)

Pehlevi döneminden önce 193 yıl boyunca egemenlik süren Kaçar hanedanı, Türklerin İran'da hüküm sürdüğü son dönem olarak bilinmektedir. Farsların İran'a hakimiyetinin başlangıcı olarak bilinen Pehlevi dönemi Rıza Şah'ın tahta oturması ile başlamıştır. Kaçar döneminin sonlarında başlayan batılılaşma Pehlevi dönemi ile birlikte İranlıların yaşam tarzını geleneksel yaşam tarzından batı yaşam tarzına dönüştürmeye başlamıştır. İran'ın muhafazakar kesimi, özellikle Şii ulema yeni yaşam tarzına karşı çıkmışlardır ama etkin olamamışlardır.²² İran toplumu özellikle büyükşe-

²⁰ Çevik, "Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi," 28.

²¹ Sara Javadi Faraz, "The Iranian Government's Approach Towards the Use of Hijab." (Doktora Tezi, University of Putra Malaysia, 2008): 7-10.

²² Reza Mohamadi, and Mohamad Ali Rajab'. "The Survey of Entrance Inscriptions

hirlerde modern yaşam tarzı ile tanışmış ve adım adım yeni yaşam modelini kabul etmeye başlamıştır. Söz konusu sosyal ve kültürel değişimin yanısıra mimari yapılar ise büyük değişikliklere tanık olmuştur. Bu bağlamda modernizmin değişimlerinin sembolü olarak bilinen sanayileşme sonucunda yeni kent tipi ortaya çıkmış ve geleneksel kent kimliğinin bundan etkilendiği tespit edilmiştir.²³

Modern konutlar Kaçar Dönemi'nde 1861 yılından başlayarak Tahran'ın zengin kesimlerinde inşa edilmiştir.²⁴ Bu dönem, sosyologlar ve mimarlar tarafından geleneksellikten modernizme geçiş dönemi olarak tanımlanmıştır.²⁵ 1925 yılından sonra devletin uluslaşma çabaları nedeniyle ilk olarak devlet yapılarının görüntüsü hızlı bir şekilde değişmeye başlamıştır. Bu nedenle ilk Pehlevi Döneminde daha çok kamusal yapılarda modernleşme etkilerini görmek mümkün olmuştur. Bu dönem mimarisinde Zerdüşt-Ahemeniş-Sasani mimari canlandırmacılığı veya milli mimari adı altında genellikle kamu yapılarında gerçekleştirilmiştir. Teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla birlikte kamusal yapılar biçimsel ve mekansal olarak değiştirilmiştir.

Rıza Şah, kentlerin görünüşünü değiştirmek için ülkenin kapılarını Batılı inşaat firmalarına açmıştır. Çelik, çimento, beton gibi yeni yapı malzemelerinin ithalatı ve sıhhi tesisat, kablolama gibi yeni tekniklerin getirilmesiyle kentlerdeki değişim hız kazanmıştır.²⁶ Söz konusu teknikler ve malzemeler, konutlarda yeni formlar ve mekansal nitelikler yaratmaya izin vermiştir. Yarı dairesel girişlerin yapımı ile iç mekanın dış alanla entegrasyonuna olanak sağlanmıştır. Yeni tekniklerle çoğunlukla konutların dış kısımlarında, teras ve balkonlar yapılmıştır. 1930'ların konut mimarisinde, kübik binaların temsilcisi olan dairesel pencereler görülmektedir. Dairesel pencereler ve organik formlar birinci Pehlevi Döneminin sembolü olarak

---

of Tehran Houses From Qajar Period to The Present.” *Journal of Negareh* 5, no, 15 (2010): 19-27.

²³ Egon Ernest Begel, “Kentlerin doğuşu.” *Cogito Dergisi*, no.8 (1996): 7-16.

²⁴ Mohammad Reza Haeri Mazandarani. “Designing the contemporary house and the architectural principles of traditional houses.” *Abadi, Quarterly Journal of Architecture and Urbanism* 6, no. 23 (1997): 18-28.

²⁵ Hosein Soltanzadeh. “From house to apartment.” *Architecture and Culture Quarterly* 7, no. 23 (2005): 142-154.

²⁶ Mohammad Kiani, *The Architecture in the First Period of Pehlevi Dynasty*. (Tehran: The Institute for the Studies on Iran History, 2002):22-26.

binaların üzerinde bulunmaktadır. Buna ek olarak geleneksel mimarinin içe dönük kurgusu değiştirilmiş, dışa dönük kurgu yaygın hale gelmiştir. Bu değişim, kamusal yapılarda bile açık bir şekilde görülmektedir. Söz konusu döneme ait, konut projelerinin sayısı oldukça azdır, ancak korunmuş olan bu konutlar birinci Pehlevi Döneminin temsilcileri olarak Tahran’da boy göstermektedir (Tablo 1a-b). Kübik mimari, İran’da Bauhaus mimarisi ve Alman Ekspresyonizminin bir yansımasıdır. Bu akıma İran’da Avusturyalı Holzmeister ve Ermeni mimar Vartan Avanesian öncülük etmişlerdir. Bu bağlamda, İran’da kübik mimari olarak tartışılan akım, rasyonel ve fonksiyonel mimari olarak düşünülebilir. Sonuç olarak bu dönemde sosyal yapı değişiminin yanısıra, kentlerin fiziki özelliklerinde değişimler yaşanmıştır.

Rıza Şah Pehlevi, 20 yıllık hakimiyetinde ülkede yaşanan çeşitli siyasi çalkantılar sonucunda ve İngilizlerin etkisi ile Afrika’ya sürgün edilmiştir. Ülkede yaşanan geçici kargaşa sonrası Muhammad Rıza Şah Pehlevi ülkenin yeni şahı olarak saltanat sahibi olmuştur. Genç ve tecrübesiz Şah, modernleşmeyi İran’ın tüm bölgelerine ve bütün katmanlarına yaymayı yönetimin asıl hedefi olarak belirlemiştir.

4. II. Pehlevi Dönemi (1941-1979)

II. Dünya Savaşı sırasında İran’da yaşanan çeşitli kargaşalar sonrasında Rıza şah Pehlevi Afrika’ya sürgün edildi ve tahttan feragat ederek yerini oğlu Muhammed Rıza Pehlevi’ye bıraktı. Muhammed Rıza Şah (1941-1979) batılılaşma bağlamında yapılan politikalarla İran toplumunu oryantalist bir bakış açısıyla batıya benzetmeye çalışmıştır. İran’daki modernleşme sürecinde güdümlü modernleşme yöntemi izlenmiştir.²⁷ Modernleşme politikaları batılı ülkelerdeki yapı ve kurumlara benzerlik olarak uygulanmıştır. Geleneksel kurumların devamlılığı ya da ıslah edilmesi birkenara bırakılmıştır ve Batı toplumlarında olan kurumları ve politikaları toplumun yapısına uygun hale getirmeden ve fazla değiştirmeden yürürlüğe koyma eğilimi gözlemlenmiştir.

---

²⁷ Az gelişmiş ülkelerde güdümlü (Induced) modernleşme yöntemi ile modernleşme politikaları gelişmiş ülkelerdeki yapı ve kurumlara benzerlik taşımak gibi bir yöntem izler. Chodak Szymon, *Societal Development: Five Approaches with Conclusions from Comparative Analysis* (Oxford: Oxford University Press, 1973), 120-128.

Modernleşme ile gelen bürokrasi muhafazakar ve geleneksel kesimin öncüsü olan ulemanın sahip olduğu imtiyazların sonlandırılması ve devletin kontrolü altına girmesi demektir.²⁸ Bu dönemde din adamlarının toplum üzerindeki etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. İkinci Pehlevi Dönemi kalkınma politikalarında, beyaz devrim ile birlikte toprak ile ilgili reformlar gerçekleşmiştir. Ekonomi alanında yönetim, yüzünü batı modellerine çevirmiş ve geleneksel ekonomi modelini değiştirmeye çalışmıştır. İkinci Pehlevi Dönemi'nde tamamen olmasa bile modern bir devlet sistemi yaratılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Mimarlık alanında, Yarı Modern Tarzı, ikinci Pehlevi Döneminde ortaya çıkmış ve İran geleneksel mimari ilkeleri ile uluslararası modern mimari ilkeleri arasında bir kombinasyon oluşturmaya çalışılmıştır (Foto. 2). Bu değişim, tasarımsal ve yapısal olarak İran'ın çeşitli bölgelerinde görülmeye başlanmıştır. Yarı modern konutlarda dışa dönüklük ilk adım olarak atılmış ve kullanıcıların dışarı (sokak) ile iletişiminin artırılması hedeflenmiştir. Tüm konutlarda veranda yapılmaya başlanmış ve konutlarda geleneksel dönemin mirası ve mahremiyetin önemli aktörü olan yarı özel alanlar konutlardan kaldırılmıştır (Tablo 2).

İlk Pehlevi döneminde İran, kentsel olarak değiştirilmeye çalışılsa da, bu konuda başarılı olunamamıştır; sadece başkent Tahran'ın kamusal yapılarında değişiklik olmuştur. İkinci Pehlevi döneminde tüm İran'ın modernleşme sürecine dahil edilme çabası açık bir şekilde görülmektedir. Tüm konutlarda, gelenekselden farklı olarak, kübik mimariden uzaklaşarak, yeni malzemeler ve tasarımlar kullanılarak modern ve yeni yaşam tarzını barındıran konut mimarisi ortaya atılmıştır.²⁹ Modern akımın sonucunda üretilen konutlar geleneksel konutların tersine sade ve küçük boyutlarda yapılmıştır. Modern mimarinin ana özelliği olan sadelik ve küçük alanların kullanımı, bu dönemde yaygınlaşmıştır.³⁰

²⁸ 1920-1979 yıllarında İran'da Modernleşme resmi devlet politikasında önemli yere sahip olmuştur. Bu dönemlerde İran'daki Batı tarzı modernleşme çalışmaları sayesinde siyasal toplumsal ve hukuki reformlara önem verilmiştir. İslam şii Ulemanın Pehlevi hanedanı ile sorunu modernleşme sürecinde örtü yasağı ile derinleşmiş ve ilişkileri kesilmiştir. Elif Çevik. "*Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)*." (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 5-10.

²⁹ Forouzmand, "A survey on changing socio-spatial patterns in contemporary housing of Iran..." 45-50.

³⁰ Jon T Lang, *Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in*

İkinci Pehlevi Dönemi konut mimarisi iki farklı dönem olarak değerlendirilebilir; Yarı Modern konut stili (1941-1951) ve Site-apartman konut stili (1952-1979). Bu dönemde büyükşehirlerde nüfus artışı ve göç dalgası nedeni ile yeni yerleşim alanlarına ihtiyaç doğmuştur.³¹ 1952 yılında Tahran’da yapılan Tahran Villa Yurtları (lojman) bunun bir örneğidir.³² Bu lojmanlardaki konut birimleri genellikle uzun vadeli taksitler halinde müşterilere teslim edilmiştir. İran ekonomisinin serbest piyasaya açılması nedeniyle sermaye gruplarının inşaat ve konut sektörüne yoğunlaştığı görülmüştür.³³ İnşaat firmaları, yeni konut sitelerinin ortaya çıkmasında en büyük paya sahip olmuş ve bütün vatandaşların yeni yaşam tarzına talep etmesi için çeşitli propaganda yöntemleri kullanmıştır. Düşük gelirli grupların konut sorununu çözmek için kurulan bu siteler köyler ve küçük şehirden göç edenlerin mesken sorununa çare olmuştur.³⁴ Yapılan siteler, düşük gelirli vatandaşlarda denedikten sonra, söz konusu yaşam tarzı toplumun zengin kesimi içinde sunulmuştur. İkinci Pehlevi döneminin ortalarından konut mimarisi, ortak yaşamın norm haline geldiği ve apartman hayatına izin veren yeni bir noktaya ulaşmıştır.

Ülke’de 1960’ların başından itibaren Bank-e Sakhtemani (İnşaat Bankası) site ve apartmanların yapımını destekleyen krediler vermiştir.³⁵ Bu teşvikler ile birlikte yeni yaşam modeli yaygınlaşmış ve toplum modernleşmenin yeni boyutları ile tanışmıştır.

Environmental Design (New York: Van Nostrand Reinhold Co, 1987)

³¹ Hamid Mohtadi “Rural inequality and rural-push versus urban-pull migration: The case of Iran, 1956–1976.” *World Development* 18, no. 6 (1990): 837-844.

³² Mohamad Sedighi “Megastructure Reloaded: A New Technocratic Approach to Housing Development in Ekbatan, Tehran.” *Arena Journal of Architectural Research* 3, no. 1 (2018): 2-23.

³³ John Foran. “The concept of dependent development as a key to the political economy of Qajar Iran (1800–1925).” *Iranian studies* 22, no. 2-3 (1989): 5-56.

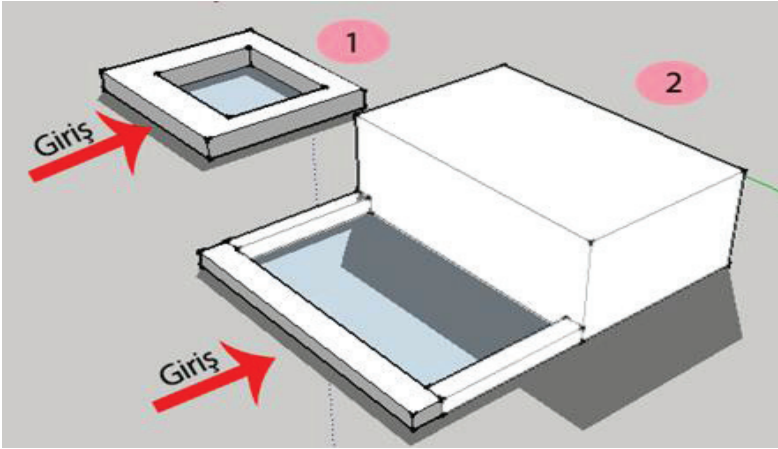
³⁴ Darab Diba. “Contemporary architecture of Iran.” *Architectural Design* 82, no. 3 (2012): 70-79.

³⁵ Abdolhamid, Eshragh. “Sakhteman-haye Bank-e Rahni Iran. [The housing projects constructed by Bank-e Rahni].” *Honar va Memari* 3, no. 10-11 (1971): 109-124.

Şekil 3. Yapı Formunun Değişimi,

(1) Geleneksel Konut Formu İçe Dönük, Alçak Katlı (Kaçar Dönemi)

(2) Dışa Dönük, Avlulu, Orta Katlı (1920-1951)

(Kaynağı belirtilmeyen fotoğraf ve şekiller yazara aittir)

Parklar, sinemalar, tiyatrolar ve apartman yaşamı, ikinci Pehlevi Döneminde modern yaşam tarzını temsil ediyorlardı.³⁶ Bu dönemde site ve apartman yaşantısını öğrenenler kentli mertebesine erişenlerdi.³⁷ İran'ın büyükşehirlerinde özellikle Tahran'da kentli ve kent kültürü apartman yaşamı kuralları dahilinde tanımlanmıştır.³⁸ Bu dönemde geleneksel konutlarda önemsenen gelenek, kültür ve adetleri hiçe sayılarak insanlara standart apartman yaşantısı sunulmuştur. Apartman daireleri büyükşehirlerde yaşayanlar için bazı sorunlar oluşturuyordu; asıl sorun yaşam tarzı ve yaşam alanları arasındaki zıtlıklardı. Özellikle çok nüfuslu ailelerde apartman dairelerinde büyük sorunlar oluşuyordu. Siteler ve apartmanlarda ailelerin komşularını seçme şansı olmadığı için farklı etnik kökenlere ve kültürü-

³⁶ Meysam Soleimani. "The Impacts of Modernization on the Urban Structure of Iranian Traditional Cities; Meydan as Open Public Space." içinde *New Approaches in Contemporary Architecture and Urbanism*, ed. Hourakhsh Ahmad Nia (Cinius Yayınları 2020), 95-105.

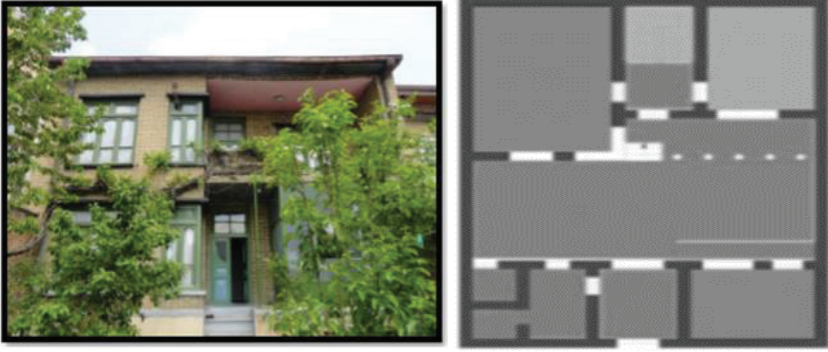
³⁷ Eshragh, "Sakhteman-haye Bank-e Rahni Iran..." 129.

³⁸ Mahta Mirmoghtadaee. "Process of Housing Transformation in Iran." *Journal of Construction in developing Countries* 14, no. 1 (2009): 76-79.

ne sahip insanlar, büyükşehirdeki yeni tip dairelerde veya sitelerde yan yana yaşamaya başladılar ve bu süreçte aileler arasında büyük sorunlar görüldü. Farklı yaşam alışkanlıkları ve inançları olan kullanıcılar arasında ciddi sorunlar yaratmıştır. Öte yandan, siteler ve apartmanlar, geleneksel konutlardan çok daha küçük inşa edilmiştir; bu nedenle İran evleri mekan hiyerarşisini kaybetmiş ve yarı kamusal, yarı özel ve özel alanlar fiziksel olarak bölünememiştir. Bu konutlarda, içe dönük evlerin dışa dönük hale getirilmesinin yanı sıra mahremiyet katmanlarına dayalı mekan organizasyonunun ortadan kalkmıştır.

Foto. 2. Yarı Konut Örneği

Kaynak: Shabri Mohammadjavad. “The Impact of State Policies on Social Housing and Urban Identity: The case of Maskan Mehr in Urmia.” (Doktora Tezi, Middle East Technical University, 2013), 43.

İran’da modern yaşamın simgesi olan Ekbatan projesi, 1960 yılında yapılmıştır.³⁹ Muhammed Rıza Şah tarafından desteklenen bu proje, Tahran’da hem nüfus artışı sorununa bir çözüm olarak sunmuş diğer yandan modernleşme sürecinde önemli adım olarak değerlendirilmektedir (Foto 3). İran’da site projelerinin hepsi Pehlevi Vakfı’nın sponsorluğunda prestijli mimari yapılar olarak tasarlanmıştır. Vakıf 1970’lerde Tahran’da toplumun zengin ve ayrıcalıklı kesimi için lüks konut projeleri yapmak üzere, bir-

³⁹ Sedighi, “Megastructure Reloaded: A New Technocratic Approach ....” 15-18.

çok Amerikalı girişimci ve yabancı mimar görevlendirmiştir.⁴⁰ Örneğin, Kenzo Tange, Moshe Safdie ve Moshe Bashan sırasıyla ASP projesini, 76 konut şemasını ve Eskan konut kulelerini tasarlamak üzere görevlendirilmişlerdir. Zomorrod ve Alborz adlı yerleşim alanları Tahran'ın önemli projelerinden olmuştur (Tablo 3c). Zomorrod projesi, 1974-76 yılları arasında Roosevelt Adası'ndaki Northtown II mimarı olan Gruzen ve çalışma arkadaşları tarafından tasarlanmıştır.⁴¹

Foto. 3. Muhammed Rıza Şah Pehlevi Ekbatan Projesi Modelini İncelerken

Kaynak: https://www.rouydad24.com/files/fa/news/1398/8/16/260850_214.jpg,
(Son Erişim: 25 Kasım 2020)

Genç ve yerli mimar, Rahman Golzar Shabestani, 1962'de Ekbatan için pilot proje planlamıştır: 220 hektarlık bir alanda yaklaşık 80.000 nüfusu olan 15.500 orta sınıf aileyi barındırması öngörüldü. Tahran'ın batısında, şehir sınırına yaklaşık 5 kilometre uzaklıkta yer alan Ekbatan projesi üç

⁴⁰ James Baron, "American Architects in Iran Saw Gigantic Projects Fade Away." *The New York Times*, 9 Eylül 1979, Son Erişim: 20 Kasım 2020, <https://www.nytimes.com/1979/09/09/archives/american-architects-in-iran-saw-gigantic-projects-fade-away-in-iran.html>

⁴¹ Gwenda Blair, *The Trumps: Three Generations of Builders and a Presidential Candidate* (New York, NY: Simon & Schuster Paperbacks; 2015), 26-9.

aşamada planlanmış ve doğu batı olarak iki yerleşim bölgesi öngörülmüştür: doğudaki 110 hektardan biri, 7.500 konut için inşa edilmiş ve her biri kendi ortak tesisleri, okulu, idari binaları ve ticaret merkeze sahiptir (Tablo 3a-b-c). Yukarıda belirtildiği gibi Ekbatan projesi, birbirine bağlı bir otolyol ile üç bölgeye ayrılmıştır. İki konut bölgesinin her biri bir çevre yolu ile çevrili ve toplam 33 betonarme konut ile birkaç mahallenin iki bölgesine ayrıldı (Foto 4). Bu modüler blokların her biri, üç basamaklı bir profile sahip 5, 9 ve 12 katlı kulelerden oluşmaktadır.⁴² Son olarak, Ekbatan projesinin tasarım ilkesi Marsilya'daki Le-Corbusier'in 1952 Unité d'Habitation ilkesinden etkilendiği ve hatta yinelediğini savunan bazı yorumlar vardır.⁴³

Foto. 4. Ekbatan Projesi Genel Görünüm

Kaynak: <http://www.arganmemari.com/article/Ekbatan-Residential-Town.html>
(Son Erişim: 20 Kasım 2020)

---

⁴² Sedighi, "Megastructure Reloaded: A New Technocratic Approach ...." 14-18.

⁴³ Sedighi, "Megastructure Reloaded: A New Technocratic Approach ...." 18-20.

İkinci Pehlevi döneminde yarı modern konut mimarisinden site ve apartman modeli mimarsine olan hızlı geçiş toplumun bütün kesimi tarafından kabul edilebilir bir konu değildi. Mahremiyet sınırlarının tam anlamıyla kaldırılması ve mustakil konuttan ortak yaşama geçiş toplumun muhafezakar kesimi tarafından protesto ediliyordu. Ülkenin bütün alanlarında yaşanan hızlandırılmış Batı tarzı modernleşme, toplumun yıllardır alıştığı düzenin bozulmasına neden oluyordu. İkinci Pehlevi döneminde Beyaz Devrim ile birlikte kırsal kesimden kentlere göçün yaşanması söz konusu düzen bozulmasının en büyük örneklerinden biridir. İnan İslam Devrimi'nin destekleyicisi olan en önemli kesim, kentlere bozulan yaşam standartları nedeni ile göç eden insanlar olmuştur. Bu bağlamda İkinci Pehlevi döneminde Batı tarzı modernleşme İnanlıların yaşamını dönüştürmede başarılı olmamıştır. Sindirilmeyen Batı tarzı modernleşme İnan toplumunun üst ve bazen orta sınıfın dışındaki vatandaşların desteklediği 1979 İslam Devrimi'nin oluşmasındaki boşluğu yaratmıştır.

5. Sonuç

1920'lerin başından itibaren İnan, modernleşme süreci sonucunda vatandaşların gündelik yaşamında köklü değişiklikler isteyen hükümetlere sahne olmuştur. Yönetimler, bir taraftan Batı'nın ilerlemelerini ve 'medeniyetini' görüp etkilenip kendi toplumlarında değişim yapmak istemişler; öte yandan, İnan toplumunun bağlı olduğu inançlar ve gelenekler ile karşı karşıya kalmışlardır. Toplumun dış yüzü veya vitirini olan mimari yapılar bu süreçte adım adım değiştirilmeye çalışılmıştır. Konutlar ise 1925 sonrası kademeli olarak değişim ve dönüşüme uğramıştır. Söz konusu değişim 1870-1941 yılları arasında ilk adım olarak kamusal yapılar ile başlamış ve simge mahiyetinde, bir kaç modern konut yapılmıştır. Bu dönemde İslamiyet öncesi milliyetçi mimari ve İslamiyet sonrası mimari karışımı, diğer bir değişle Neo-klasik ve Neo-Gotik gibi yeni tarzlar ortaya çıkmış ve binaların cepheleri ona göre süslenilmiştir. Diğer yandan iç mekanlarda modern mimariden faydalanılmıştır. Modern Batı mimarisi iktidar tarafından dikkate alınmış ve Rıza Şah'ın iktidarının ikinci on yılında yabancı mimarların ve yurtdışında eğitim almış mimarların varlığının ağırlığı hissedilmiştir.

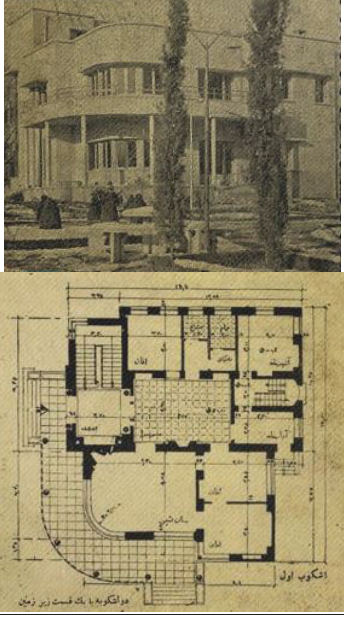
20. yüzyılın başında Muhammed Rıza Şah Pehlevinin resmi devlet politikası olan modernleşme süreci kapsamında İnan konutlarının dönüşümü

iki aşamalı; Yarı Modern ve Modern olarak hayata geçmiştir. 1941-1951 yılları arasında İranlıların konutları dışa dönüklük ilkesini tam anlamıyla tecrübe etmeye başlamıştır. Söz konusu değişim ve dönüşüm, konutlarda modernizm etkisinin ilk adımları olarak değerlendirilmiştir. Konutların biçiminde ve yüzeyindeki netlik ve basitlik bir diğer önemli etki olarak bilinmektedir. 1951 sonrası konut üretim süreçlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Yenilikleri sürekli bünyesinde barındırmaya çalışan başkent Tahran, çizmiş olduğu metropol kent imajı ile her geçen gün yüksek katlı apartman ve sitelere ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. Nüfus yoğunluğunun kontrol edilemez artışı, kapitalist yaklaşımın etkisiyle kaynakların tüketilmesi, teknolojideki yenilikler, Muhammed Rıza Şah'ın batının gündelik yaşam tarzına olan sevgi ve saygısı konut mimarisini büyük ölçüde etkilemiştir. Teknolojideki yenilikler İran konutlarını dikeyde yükselmeye teşvik etmiş ve İranlıların kültürüne aykırı olmasına rağmen toplu yaşam modelini vatandaşlara sunmuştur.

Muhammed Rıza Şah döneminde modernleşme sürecine geçiş, toplum ile entegre edilmeden yaşanması ve geleneksel kurumların (özellikle bireylerin üzerinde önemli etkiye sahip Şii ulemaların rolünün göz ardı edilmesi) nedeniyle güdümlü modernleşme politikalarını başarısız kılmıştır.

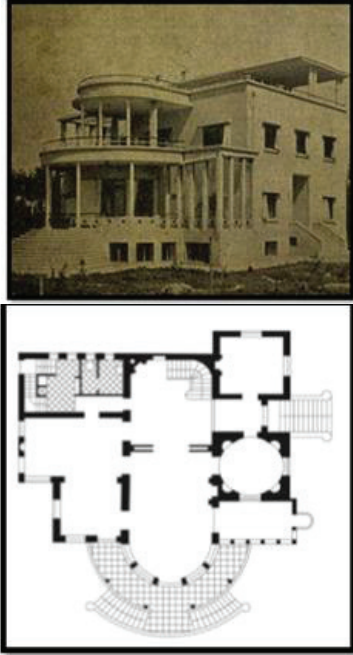
Tablolar

Tablo 1a. Birinci Pehlevi Dönemi'nde Yapılan Konut Örnekleri

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Resim ve Plan	Yapım Özelliği
Vartan Hovanesian Evi ⁴⁴	1941 Tahran	 <p>Ölçek: 1/1000</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Özgür Plan 2. Girişte konsol gölgelik 3. Ceptede cam yüzeyler(pencere) 4. Yüksek tavanlı iç mekanlar 5. Simetrik değil 6. Dışa dönüklük 7. Geleneksel evlerin merkez avlusu planın ortasında kaldırılmıştır. 8. Sofa, planı organize etmek için bir yapısal unsurdur. 9. Giriş holü kaldırılmıştır. 10. Dairesel pencereler 11. Köşe pencereler 12. Sıra pencereleri 13. Süsleme yok 14. Özgür cepheler 15. Kübik mimari özelliğe sahiptir

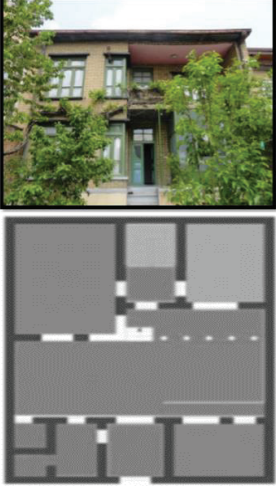

⁴⁴ Birinci Pehlevi dönemi'nde yapılan konut örnekleri için bkz. "A House in Tehran/Vartan Avenesian." Son erişim: 20 Kasım 2020, <http://iranian-architect.ir/histogrammic-0002>.

Tablo 1b. Birinci Pehlevi Dönemi'nde Yapılan Konut Örnekleri⁴⁵

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Resim ve Plan	Yapım Özelliği
Mohsen Foroughi Villa ⁴⁵	1940 Tahran	 <p>Ölçek: 1/1000</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Özgür Plan 2. Girişte konsol gölgelik 3. Ceptede cam yüzeyler(pencere) 4. Yüksek tavanlı iç mekanlar 5. Simetrik değil 6. Dışa dönüklük 7. Geleneksel evlerin merkez avlusu planın ortasında kaldırılmıştır. 8. Sofa, planı organize etmek için bir yapısal unsurdur. 9. Giriş holü kaldırılmıştır. 10. Dairesel pencereler 11. Sıra pencereleri 12. Süsleme yok 13. Özgür cepheler 14. Kübik mimari özelliğe sahiptir

⁴⁵ Birinci Pehlevi dönemi'nde yapılan konut örnekleri için bkz. "A Villa in Tehran/ Mohsen Foroughi," *Iranian Architect*, Son erişim: 20 Kasım 2020, http://iranian-architect.ir/histographic-0001/histographic_0001-2.

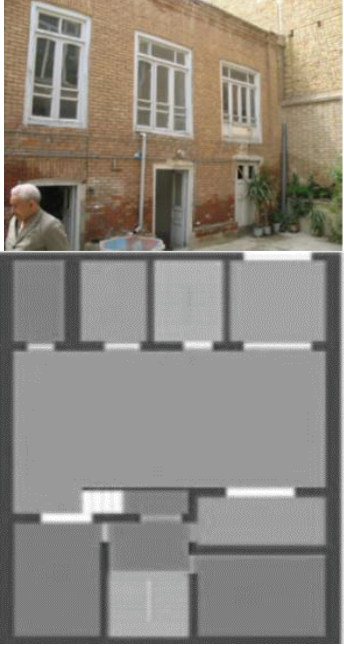
Tablo 2. İkinci Pehlevi Döneminde Yapılan Konut Örnekleri (1941-1960)

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Resim ve Plan	Yapım Özelliği
-	1950 Urmiye ⁴⁶		<ol style="list-style-type: none"> 1. Özgür Plan 2. Girişte Avlu 3. Ceptede Geniş Açıklıklar 4. Yüksek tavanlı iç mekanlar 5. Simetrik 6. Dışa dönüklük 7. Geleneksel avlunun konuta dönüşü 8. Giriş için merdiven, bodrumdan avluya açılan pencereler. 9. Tuğla cephe 10. Çelik stürüktür Plan: 1.200
-	1955 Urmiye ⁴⁷		<ol style="list-style-type: none"> 1. Özgür Plan 2. Girişte ve Avlu 3. Ceptede Geniş Açıklıklar 4. Yüksek tavanlı iç mekanlar 5. Simetrik 6. Dışa dönüklük 7. Geleneksel avlunun konuta dönüşü 8. Giriş için merdiven, bodrumdan avluya açılan pencereler. 9. Tuğla cephe 10. Çelik stürüktür Plan: 1/200

⁴⁶ Mohammadjavad. "The Impact of State Policies on Social Housing...", 43.

⁴⁷ Mohammadjavad, "The Impact of State Policies on Social Housing...", 44.

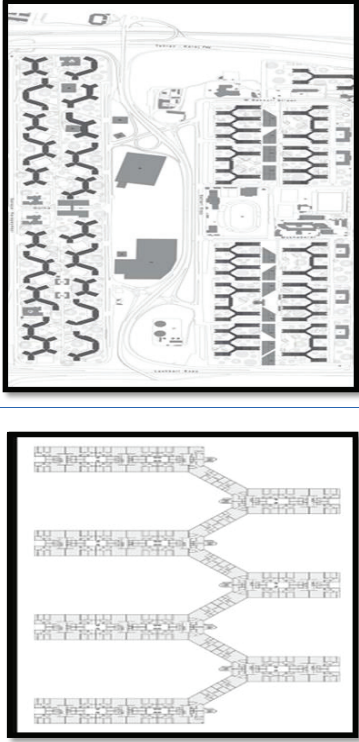
Tablo 2 (devam)

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Resim ve Plan	Yapım Özelliği
-	1960 Urmiye ⁴⁸	 The image shows a photograph of a brick building with a courtyard. The building has three windows on the upper floor and a doorway on the ground floor. A man is visible in the courtyard. Below the photograph is a floor plan of the building, showing a central courtyard and several rooms around it.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Özgür Plan 2. Girişte ve Avlu 3. Ceptede Geniş Açıklıklar 4. Yüksek tavanlı iç mekanlar 5. Simetrik 6. Dışa dönüklük 7. Geleneksel avlunun konuta dönüşü 8. Giriş için merdiven, bodrumdan avluya açılan pencereler. 9. Tuğla cephe 10. Çelik stürüktür Plan: 1/200

⁴⁸ Mohammadjavad. “The Impact of State Policies on Social Housing...”, 45.

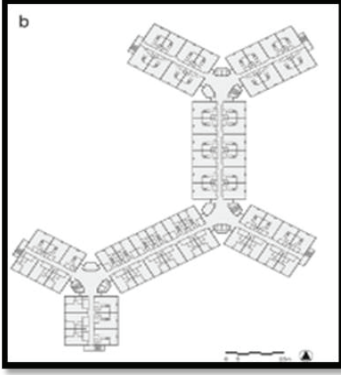

Tablo 3a. İkinci Pehlevi Döneminde Yapılan Konut Örnekleri (1960-1979)⁴⁹

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Plan ve Resim	Yapım Özelliği
Ekbatan Projesi ⁴⁹	1960-1970 Tahran	 <p>Ekbatan Doğu ve Batı Bölümü</p> <p>Doğu Ekbatanın konut örneği Plan: 1/1000</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Betonarme Yapı 2. Batılı Mimarların Etkisi-Gruzen ve Ortakları. 3. Yapım Malzemelerin Amerikan İthal Edilmesi 4. Pehlevi Vakfı Aracılığı ile Yeni Yaşam Tarzının Sunulması 5. Orta ve Orta Üstü Sınıf için Uygun Tasarlanması 6. Toplu Yaşam Tarzını İranlılara İlk Defa Sunulması. 7. ProjeninDoğu Tarafında 14 Y Tipi Plan Amerikalı Gruzen ve Ortakları Tasarlanmıştır. 8. Ortak Alanlarda Bahçe ve Havuz Tasarımı. 9. Kapalı Otoparkların Konut Projelerine Girişi Spor Merkezi, Ticari Birimler

⁴⁹ İkinci Pehlevi Döneminde yapılan konut örnekleri için bkz. “Ekbatan Projesi,” Son Erişim: 15 Kasım 2020 <https://ajar.arena-architecture.eu/articles/10.5334/ajar.56/ajar-3-56-g9.png/>

Tablo 3b. İkinci Pehlevi Döneminde yapılan konut örnekleri (1960-1979)⁵⁰

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Plan ve Resim	Yapım Özelliği
Ekbatan Projesi ⁵⁰	1960-1970 Tahran	 <p>Batı Ekbatanın konut örneği Plan: 1/1000</p> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Betonarme Yapı 2. Batılı Mimarların Etkisi-Gruzen ve Ortakları. 3. Yapım Malzemelerin Amerikan İthal Edilmesi 4. Pehlevi Vakfı Aracılığı ile Yeni Yaşam Tarzının Sunulması 5. Orta ve Orta Üstü Sınıf için Uygun Tasarlanması 6. Toplu Yaşam Tarzını İranlılara İlk Defa Sunulması. 7. Projenin Doğu Tarafında 14 Y Tipi Plan Amerikalı Gruzen ve Ortakları Tasarlanmıştır. 8. Ortak Alanlarda Bahçe ve Havuz Tasarımı. 10. Kapalı Otoparkların Konut Projelerine Girişi Spor Merkezi, Ticari Birimler

⁵⁰ İkinci Pehlevi Döneminde yapılan konut örnekleri, “Ekbatan Projesi” DSH Design Group, Son Erişim: 15 Kasım 2020. <http://wp.dshdesigngroup.com/wp-content/uploads/2017/01/23-500x500.jpg>

Tablo 3c. İkinci Pehlevi Döneminde yapılan konut örnekleri (1960-1979)⁵¹

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Plan ve Resim	Yapım Özelliği
Ekbatan Projesi İç mekan Organizasyonu ⁵¹	1960- 1970 Tahran	 <p>Plan Ölçek: 1/1000</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. İç mekanlarda yarı özel alanın kaldırılması 2. Batılı yaşam tarzının iç mekanlarda etkisi 3. Binaların biçimsel değişimi ve küçülmesi 4. Pehlevi Vakfı aracılığı ile Yeni Yaşam Tarzının Sunulması

⁵¹ İkinci Pehlevi Döneminde yapılan konut örnekleri için bkz. “Ekbatan Projesi İç Mekan Organizasyonu”, Son Erişim: 15 Kasım 2020, <https://ajar.arena-architecture.eu/articles/10.5334/ajar.56/ajar-3-56-g12.jpg/>

Tablo 3d. İkinci Pehlevi Döneminde yapılan konut örnekleri (1960-1979)

Konut İsmi	Yapım Yılı ve Yeri	Plan ve Resim	Yapım Özelliği
Alborz ve Zomorrod Konut Projesi ⁵²	1974-1976 Tahran	 <p>Alborz</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Betonarme Yapı 2. Batılı Mimarların Etkisi-Gruzen ve Ortakları. 3. Yapım Malzemelerin Amerikan İthal Edilmesi 4. Pehlevi Vakfı Aracılığı ile Yeni Yaşam Tarzının Sunulması
		 <p>Zomorrod</p>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Orta ve Orta Üstü Sınıf için Uygun Tasarlanması 6. Toplu Yaşam Tarzını İranlılara İlk Defa Sunulması. 7. Projenin Doğu Tarafında 14 Y Tipi Plan Amerikalı Gruzen ve Ortakları Tasarlanmıştır. 8. Ortak Alanlarda Bahçe ve Havuz Tasarımı. 9. Kapalı Otoparkların Konut Projelerine Girişi 10. Spor Merkezi, Ticari Birimler.

⁵² İkinci Pehlevi Döneminde yapılan konut örnekleri “Alborz ve Zomorrod Konut Projesi” Arena Journal of Architectural Research, Son Erişim: 15 Kasım 2020, <https://ajar.arenaarchitecture.eu/articles/10.5334/ajar.56/>

Kaynakça

- Allahyari, Nejla. “Kaçar Dönemi Dini Yapılarında İç Mekân Tasarımı Ve Geleneksel Motifler: Şiraz Nasır El-Mülk Cami İncelemesi.” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2020.
- Banimasoud, Amir. *Iranian Contemporary Architecture*. Tehran: Memari-e-Gharn Publishing, 2009.
- Begel, Egon Ernest. “Kentlerin doğuşu.” *Cogito Dergisi*, no.8 (1996): 7-16.
- Behsh, Mohammad Basem. *Towards Housing in Harmony With Place Constancy and Change in the Traditional Syrian House from The Standpoint of Environmental Adaptation*. Doktora Tezi, Lund University Press, 1993.
- Beşiriye, Hüseyin. İran’da Siyasal İdeoloji ve Toplumsal Kimlik. İran: Ulusal Kimlik İnşası İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Blair, Gwenda. *The Trumps: Three Generations of Builders and a Presidential Candidate*. New York, NY: Simon & Schuster Paperbacks, 2015.
- Chodak, Szymon. *Societal Development: Five Approaches with Conclusions from Comparative Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 1973.
- Çevik, Elif. «Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979).» Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015.
- Daneshpour, Ali” Concept of Privacy in Housing Design Based on Islamic Teachings.”In Proceedings of the First Iranian Students Scientific Conference, Toplantısında Bildiri olarak sunulmuştur, Malaysia, Nisan 2011.
- Deldam, Eskandar. *Zendegi’e Por Majera’e Reza Khan (Rıza Han’ın Macera Dolu Yaşamı)*. Tahran: Nashr-e Gholfam, 1992.
- Diba, Darab. “Contemporary architecture of Iran.” *Architectural Design* 82, no. 3 (2012): 70-79.
- Erol, Osman. “İran İç Politikasında Azerbaycan Türkleri 1906- 2006.” Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Eshragh, Abdolhamid. “Sakhteman-haye Bank-e Rahni Iran. [The housing projects constructed by Bank-e Rahni].” *Honar va Memari* 3, no. 10-11 (1971): 109-124.

Faraz, Sara Javadi. “*The Iranian Government’s Approach Towards the Use of Hijab.*” Doktora Tezi, Universiti Putra Malaysia, 2008.

Foran, John. “The concept of dependent development as a key to the political economy of Qajar Iran (1800–1925).” *Iranian studies* 22, no. 2-3 (1989): 5-56.

Forouzmand, Samira. “*A Survey on Changing Socio-Spatial Patterns in Contemporary Housing of Iran.*” Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ), 2013.

Gleave, Robert. *Religion and society in Qajar Iran*. New York: Routledge, 2004.

Keddie, Nikki R., and Yann Richard. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. New Haven, Conn: Yale University Press, 2006 , 25-30.

Khaleghimoghaddam, Navid. “Türkiye ve İran Çağdaş Mimarisi Dönüşümünde Ulusalçı Hareketlerin Etkisi.” *İnsan ve İnsan* 6, no. 22 (Eylül 2019): 809-830.

Kiani, Mohammad. *The Architecture in the First Period of Pehlevi Dynasty*. Tehran: The Institute for the Studies on Iran History Press, 2002.

Lang, Jon T. *Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*. New York: Van Nostrand Reinhold Co, 1987.

Lashkari, Arash, Majid Sarikhani, and Akbar Sharifinia. “Study and Investigation of Monumental Buildings from Qajar and Early Pehlevi Periods in Darreh Shahr County; Case Studies: Qal’eh-i Pour Ashraf, Qal’eh-i Mir Gholam Hashemi, and Qal’eh-i Jahangir Abad.” *Archaeology Journal* 3, no. 1 (2019):114-122.

Mazandarani, Mohammad Reza Haeri “Designing the contemporary house and the architectural principles of traditional houses.” *Abadi, Quarterly Journal of Architecture and Urbanism* 6, no. 23 (1997): 18-28.

Mirmoghataee, Mahta. “Process of Housing Transformation in Iran.” *Journal of Construction in developing Countries* 14, no. 1 (2009):69-80.

Mohamadi, Reza, and Mohamad Ali Rajab. “The Survey of Entrance Inscriptions of Tehran Houses from Qajar Period to The Present.” *Journal of Negareh* 5, no, 15 (2010): 19-27.

Mohammadjavad, Shahri. “The Impact of State Policies on Social Housing and Urban Identity: The case of Maskan Mehr in Urmia.” Doktora Tezi, Middle East Technical University, 2013.

Mohtadi, Hamid. “Rural inequality and rural-push versus urban-pull migration: The case of Iran, 1956–1976.” *World Development* 18, no. 6 (1990): 837-844.

Nasr, Seyyed Hossein. “The Contemporary Muslim and The Architectural Transformation of the Islamic Urban Environment.” içinde *Toward an Architecture in The Spirit of Islam*, ed. Renata Holod, 1-5. Philadelphia: Aga Khan Award for Architecture, 1978.

Ragon, Michel. *Modern Mimarlık ve Şehircilik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010.

Rouyandozagh, Yousef Daneshvar, and Ece K. Açıköz. “Sustaining the Social Memory in a Historic Neighborhood: The Case Study of Uch Dukkan Neighborhood in Ardabil City in Azerbaijani Region of Iran.” *International Journal of Architectural and Environmental Engineering* 11, no. 3 (2017): 334-339.

Sedighi, Mohamad. “Megastructure Reloaded: A New Technocratic Approach to Housing Development in Ekbatan, Tehran.” *ARENA Journal of Architectural Research* 3, no. 1 (2018):2-23.

Sharifi, Ayyoob, and Akito Murayama. “Changes in The Traditional Urban Form And the Social Sustainability of Contemporary Cities: A Case Study of Iranian Cities.” *Habitat International* 38 (2013): 126-134.

Soleimani, Meysam. “9 The Impacts of Modernization on the Urban Structure of Iranian Traditional Cities; Meydan as Open Public Space.” içinde *New Approaches in Contemporary Architecture and Urbanism*, (ed.) Hourakhsh Ahmad Nia, 95-105. İstanbul: Cinius Yayınları, 2020.

Soltanzadeh, Hosein. “From house to apartment.” *Architecture and Culture Quarterly* 7, no. 23 (2005): 142-154.

İnternet Kaynakları

“1930’da Rıza Şah’ın Okul Ziyareti” *Iranian Architect*, Son erişim: 23 Kasım 2020. http://iranian-architect.ir/histographic-0001/histographic_0001-2

“A Villa in Tehran/Mohsen Forughi.” *Iranian Architect*, Son erişim: 20 Kasım 2020, http://iranian-architect.ir/histographic-0001/histographic_0001-2.

“Alborz ve Zomorrod Konut Projesi” *Arena Journal of Architectural Research*, Son erişim: 20 Kasım 2020. <https://ajar.arena-architecture.eu/articles/10.5334/ajar.56/>

“Ekbatan Projesi İç Mekan Organizasyonu” *Arena Journal of Architectural Research* Son erişim: 20 Kasım 2020. <https://ajar.arena-architecture.eu/articles/10.5334/ajar.56/ajar-3-56-g12.jpg>

“Ekbatan Projesi” *Argan Memari*, Son Erişim: 20 Kasım 2020, <http://www.arganmemari.com/article/Ekbatan-Residential-Town.html>

“Ekbatan Projesi”. *DSH Design Group*, Son erişim: 20 Kasım 2020 <http://wp.dshdesigngroup.com/wp-content/uploads/2017/01/23-500x500.jpg>

“Ekbatan Projesi,” Son Erişim: 15 Kasım 2020,

<https://ajar.arena-architecture.eu/articles/10.5334/ajar.56/ajar-3-56-g9.png/>

“Muhammed Rıza Şah Pehlevi Ekbatan Projesi Modelini İncelerken” *Rouydad 24*, Son erişim: 25 Kasım 2020. https://www.rouydad24.com/files/fa/news/1398/8/16/260850_214.jpg

Baron, James. “American Architects in Iran Saw Gigantic Projects Fade Away.” *The New York Times*, 9 Eylül 1979, Son Erişim: 20 Kasım 2020, <https://www.nytimes.com/1979/09/09/archives/american-architects-in-iran-saw-gigantic-projects-fade-away-in-iran.html>